

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**Факультет біології, географії та екології**

**Кафедра географії та екології**

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ:  
«ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ»**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 05-414 групи

Спеціальності 014 Середня освіта,

Спеціалізації 014.07 Географія

Освітньо-професійної програми

«Середня освіта (Географія)»

Пилипенко Альона Ігорівна

Керівник к.геогр.н., доцент Давидов О.В.

Рецензент вчитель географії, методист вищої  
категорії, Одеський приватний ліцей «КРОК»

Роскос О.М.

## ЗМІСТ

<b>Вступ.....</b>	<b>3</b>
<b>Розділ 1. Теоретико-методологічні основи вивчення теми</b>	
<b>«Природокористування» в шкільному курсі географії.....</b>	<b>7</b>
1.1. Поняття про природокористування та його види.....	7
1.2. Місце природокористування в шкільному курсі географії...	9
<b>Розділ 2. Методологія вивчення теми «Природокористування»</b>	
<b>в шкільному курсі.....</b>	<b>13</b>
2.1. Методи навчання з теми «Природокористування».....	13
2.2. Засоби навчання з теми «Природокористування».....	17
2.3. Прийоми навчання з теми «Природокористування».....	20
<b>Розділ 3. Розробка уроку з теми «Природокористування» у 8</b>	
<b>класі.....</b>	<b>22</b>
3.1. Місце теми «Природокористування» в курсі «Україна і	
світ: природа, населення».....	22
3.2. План конспект-уроку.....	24
<b>Висновки.....</b>	<b>32</b>
<b>Список використаних джерел.....</b>	<b>34</b>

## ВСТУП

*Актуальність теми.* На сучасному етапі розвитку України, формування освітньої системи відбувається в умовах інформаційного суспільства, а тому вимагає постійного оновлення та вдосконалення. Результативність навчання на уроках залежить від підбору та використання ефективних методів і прийомів навчання. На нашу думку, поколінню сучасних школярів необхідно постійно акцентувати увагу на необхідності та важливості вивчення географії. Географія представляє собою фундаментальну науку, яка вивчає природні особливості Землі, складові компоненти географічної оболонки, а також територіальну організацію населення та особливості його господарської діяльності.

В кваліфікаційній роботі буде розглянуто методику викладання теми «Природокористування» в рамках шкільного курсу географії (8 клас), будуть наведені відомості про методи та принципи навчання географії, а також поради щодо їх практичного застосування.

В шкільному курсі географії застосовуються різноманітні методи, оскільки шкільний вчитель, для отримання важливих географічних знань, використовують методичні прийоми, які їм справді цікаві. Саме за таких умов представлений матеріал засвоюється учнями швидко та надовго. Представлена навчальна діяльність, насамперед цікава учням, до того ж вона не складна, саме тому вона підходить для учнів з різними рівнями знань. Тема представленої кваліфікаційної роботи є актуальною, оскільки охоплює широке коло школярів з різним рівнем підготовки.

*Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.* Кваліфікаційна робота була підготовлена в рамках реалізації ініціативної науково-дослідної теми, на кафедрі географії та екології: «Оцінювання екологічного стану річок України» (номер державної реєстрації 0121U110769).

**Мета роботи:** вивчити методику викладання теми: «Природокористування» в шкільному курсі географії.

Для реалізації поставленої мети роботи, нам необхідно було вирішити / вирішувати наступні **завдання**:

1. Надати визначення поняттю природокористування та його видам.
2. Визначити місце теми «Природокористування» в шкільному курсі географії.
3. Дослідити та описати методи, прийоми та засоби навчання під час вивчення теми «Природокористування».
4. Здійснити розробку уроку з теми: «Природокористування в межах території України: просторові особливості, перспективи та наслідки».

**Об'єкт дослідження:** методика навчання географії в закладах загальної середньої освіти.

**Предмет дослідження:** методика навчання теми: «Природокористування».

Під час підготовки представленої кваліфікаційної роботи нами застосовувались наступні **методи наукового дослідження**:

*Метод літературного аналізу* – використовувався нами при вивченні теоретичних засад природокористування та методичних особливостей викладання географії у шкільному курсі.

*Метод картографічного аналізу* – використовувався для отримання інформації про просторове поширення екологічних проблем в межах території нашої країни.

*Метод порівняння* – застосовувався під час аналізу різноманітних педагогічних методів та прийомів, що застосовуються під час викладання географії в шкільному курсі.

*Метод узагальнення* – був застосований нами під час аналізу теоретичних джерел та підготовці конспекту-уроку.

**Практичне значення одержаних результатів.** Представлені в роботі матеріали з розробки уроку можуть бути використані при викладанні теми «Природокористування» у шкільному курсі географії.

**Апробація результатів дослідження.** Представлена кваліфікаційна робота була апробована під виробничої практики, а також під час науково-методичних семінарів в Херсонському державному університеті на кафедрі географії та екології, факультету біології, географії та екології.

За результатами відповідної роботи підготовлена до друку стаття «Особливості викладання теми «Природокористування» в шкільному курсі географії», яка буде опублікована у найближчому номері «Наукових записок Херсонського відділу Українського географічного товариства».

**Структура роботи.** Загальний об'єм роботи 35 сторінок. В структурі роботи виділяється зміст, вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

**Вступ.** В представленій частині роботи наводиться її актуальність, зв'язок із науковими темами та працями кафедри, наведені визначення мети та завдань, сформульовані об'єкт та предмет дослідження. Описані використані методи дослідження, представлено практичне значення та результати апробації роботи.

**Розділ 1.** У відповідній структурній складовій роботи представлено визначення поняття природокористування та його видів, виділено місце природокористування у шкільному курсі географії.

**Розділ 2.** У представленому розділі описані методологічні особливості вивчення теми «Природокористування», роз'яснені методи, засоби та прийоми навчання, під час викладання відповідної теми.

**Розділ 3.** В запропонованій частині роботи описана методична особливість теми «Природокористування» у 8 класі (Україна у світі: природа, населення), а також представлений план-конспект уроку на

тему «Природокористування в межах території України: просторові особливості, перспективи та наслідки».

*Висновки.* Представлені результати проведеного дослідження.

*Список використаних джерел* складається із 30 джерел.

# РОЗДІЛ 1.

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ» В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

### 1.1. Поняття про природокористування та його види

З моменту виникнення людини як виду та до сучасного етапу розвитку людства, природа та людина існують невід'ємно один від одного, а також активно взаємодіють. Природа, для всього людства, є насамперед місцем існування та джерелом природних ресурсів, необхідних для життя людини [6, 23].

Загальна кількість людей на планеті Землі, з кожним роком, неухильно збільшується. За станом на березень 2023 року, населення Землі складає 8,02 млрд людей [1], а за прогнозами вона буде і надалі збільшуватися. В умовах збільшення кількості населення, закономірно буде підвищуватися потреба людства у продуктах харчування та у питній воді, а також у інших природних ресурсах, які потрібні для розвитку господарства. За таких умов, вкрай необхідне дуже дбайливо та економічно ставитися до ресурсів навколишнього світу. В цьому контексті важливим акцентом є процес формування у молоді екологічного уявлення про природокористування [24].

Існує кілька визначень поняття природокористування, але всі вони визначаються як тип взаємодії людини та природи:

*Природокористування* – це сфера виробничої та наукової діяльності, яка спрямована на вивчення, освоєння, охорони й перетворення природи з метою забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини [12].

*Природокористування* – це процес використання природних ресурсів з метою задоволення матеріальних і культурно-оздоровчих потреб людства [10].

*Природокористування* – це об'єктивно зумовлений процес залучення людиною природних ресурсів до виробничої і невиробничої діяльності, їх відтворення та охорону [23].

Процес природокористування, за особливостями впливу на навколишнє середовище, може бути раціональним та нераціональним.

*Раціональне використання* – це процес взаємодії природи та суспільства, під час якого обсяги залучення природних багатств компенсуються заходами щодо їх відновлення й охорони [12, 13].

Відповідний вид природокористування спрямований на забезпечення повноцінного існування та розвитку суспільства, а також на збереження та відновлення довкілля. Для реалізації відповідного виду природокористування, діяльність людини повинна відбуватися строго за законами розвитку природи та суспільства, а також за законами їх взаємодії [12, 24].

*Нераціональне природокористування* – це також процес взаємодії природи та суспільства, але він характеризується значним перебільшенням значення антропогенної діяльності та призводить до погіршення стану навколишнього середовища. За таких умов, вплив людини істотно погіршує відновлювальні властивості природи, призводить до зниження якості та спричиняє вичерпання природних ресурсів, або призводить до істотно забруднення довкілля. Представлений тип природокористування може мати як прямий, так і опосередкований характер [12, 24].

В контексті нераціонального природокористування особливо слід виділити екоцид, як найбільш негативний прояв впливу людини на природу. Екоцид – це дуже специфічний процес впливу людини на природу, під час якого відбувається цілеспрямоване знищення



природних ресурсів, заради їх знищення, без наміру їх використання [23].

Екоцид не є природокористуванням, але він є видом впливу, який взагалі неможливо допускати на Землі. Нажаль, в історії людської цивілізації неодноразово мали місце прояви локального або регіонального екоциду. Найчастіше екоцид має місце під час проведення військових дій, але за таких умов його слід вважати нецілеспрямованим. Найбільш цинічним екоцидом слід вважати ситуації, коли окрема держава акцентовано знищує природні ресурси іншої країни з метою не допущення її відновлення.

При викладанні теми «Природокористування» в шкільному курсі географії поняття про екоцид та його наслідки повинні мати обов'язковий характер [13, 14, 24].

## **1.2. Місце природокористування в шкільному курсі географії**

Сучасна географічна освіта в українській школі повинна бути не лише джерелом нових знань про Землю, а також виконувати функцію бази, для формування природоцентричного світогляду. Завдяки географічній освіті повинні бути виховані справжні господарі своєї землі, які люблять рідний край, розуміють значення навколишнього середовища для людства та вміють адекватно поводитися у ньому [8].

В цьому контексті шкільна географічна освіта повинна бути спрямована на досягнення певної кількості завдань, серед яких важливе місце посідають знання про природокористування та навколишнє природне середовище [11].

Зміст та структура шкільної програми з географії базуються на загальних принципах наступності та неперервності шкільної освіти, а також її інтеграції на основі різноманітних предметних зв'язків.

У шкільному курсі, географія представлена з 6 по 11 клас (рис. 1.1), але окремі географічні знання учні отримують в курсі «Природознавство», у початковій школі [7, 8].



Рис. 1.1. Структура шкільного курсу географії (розроблено автором на базі Навчальної програми для закладів загальної середньої освіти: 6-9 клас та 10 – 11 клас [7, 8].

В подальшому, поглиблення географічних знань відбувається у 5 класі, під час пропедевтичного курсу «Природознавство». В курсі «Природознавство» у школярів формуються базові уявлення про Всесвіт, Землю як планету, Землю як складову Сонячної системи, про геосфери та навколишнє середовище [9, 13, 21].

В 6 класі акцентованого впровадження знань про природокористування та його види немає, але має місце інформація екологічного змісту, а саме антропогенні ландшафти та природоохоронні об'єкти свого краю, а також виховується бажання брати участь у заходах з охорони довкілля, які можуть мати місце у школі, рідному населеному пункті та у регіоні, чи у країні в цілому [7].

В курсі «Материками та океани» (7 клас), в розділі VI «Вплив людини на природу материків та океанів», вводиться поняття про природокористування на планетарному рівні. Саме в цьому курсі надається інформація про природні ресурси материків та океанів, а

також роз'яснюються наслідки використання ресурсів людиною. Вводяться поняття про порушення природної рівноваги [7, 18].

Курс «Україна у світі: природа та населення» (8 клас), в розділі III «Природні умови та ресурси України», виділяється окрема тема «Природокористування». В межах відповідної теми у учнів формується уявлення про природно-ресурсний потенціал України та особливості його використання. Наводиться інформація про забруднення довкілля в Україні та виділяються його основні види. Визначається вплив екологічної ситуації на життєдіяльність населення. Надається загальна інформація про природно-заповідний фонд України та національну екологічну мережу [7].

В рамках відповідної теми роз'яснюються основні заходи по формуванню уявлення, щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля. Описується особливості природокористування в умовах сталого розвитку [13].

У розділі V. «Природа та населення свого адміністративного регіону» представленого курсу, виділяється окрема тема «Природа регіону», під час якої учням розповідають про особливості природних умов і ресурсів місцевості, в якій вони проживають. Акцентовано пояснюється особливості природокористування на регіональному рівні та формуються судження щодо необхідності впровадження раціонального природокористування та охорони природних ресурсів [6].

В курсі «Україна та світове господарство» (9 клас) відсутні теми, які акцентовано пов'язані із природокористуванням, але при викладанні тем другого розділу «Первинний сектор господарства» червоною смугою проходить думка про раціональне природокористування при впровадженні різних видів антропогенної діяльності [7].

При викладанні третього розділу «Вторинний сектор господарства» важливим значенням має ідея про охорону природи та впровадження альтернативних джерел енергії. В четвертому розділі «Третинний сектор

господарства» аналізуються наслідки впливу різноманітних видів транспорту на навколишнє природне середовище.

В 10 класі, при викладанні курсу «Географія: регіони та країни» впроваджується доцільність наукового підходу до природокористування, та виховується мотивування екологічної грамотності. При характеристиці окремих країн та регіонів Світу, акцентується увага на особливостях регіонального природокористування, аналізується позитивний досвід впровадження екологічно спрямованого природокористування та описуються конкретні приклади як позитивного, так і негативного характеру [5, 8, 15].

Відповідно, поняття про природокористування, його види та наслідки, є важливою складовою шкільного курсу географії, яка реалізовується при викладанні окремих тем в різних класах середньої школи.

## РОЗДІЛ 2.

### МЕТОДОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ» В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ

#### 2.1. Методи навчання теми «Природокористування»

Як відомо [11, 16, 17], методи навчання в географії являють собою різноманітні стратегії та підходи, які обираються для передачі інформації та орієнтуються на отримання різноманітних географічних знань. Під час викладання шкільного курсу географії застосовуються різноманітні методи, серед яких:

*Метод проблемного навчання.* При застосуванні відповідного метода учням надаються завдання, які потрібно вирішити завдяки використанню різноманітних географічних знань та навичок (рис.2.1). Представлений метод може включати в себе такі складові, як збір та аналіз матеріалів, проведення дослідження, порівняння даних та ін. [22, 30]

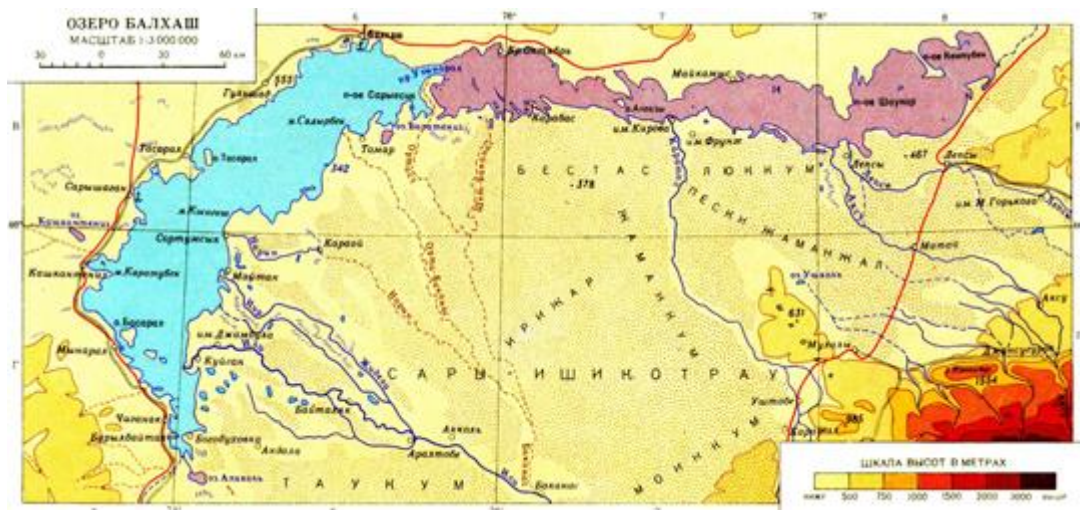


Рис. 2.1. Різна солоність води в озері Балхаш, як приклад застосування методу проблемного навчання.

*Метод проектування.* При використанні відповідного метода учням пропонують розробити проект, надають їм матеріали із певної

географічної теми та вимагають їх проаналізувати, визначити просторові особливості певного об'єкту та його специфічні риси. Важливе значення має глибокий аналіз матеріалу, на підставі якого може бути висунуто гіпотезу та розроблено план дій. Відповідний метод може включати в себе такі складові, як презентації, дискусії та групові роботи [17].

*Метод інтерактивної взаємодії.* Застосування відповідного методу зумовлює використання певної кількості інтерактивних взаємодій, серед яких обговорення, групові діалоги, ігри та симулятори. Відповідний метод допомагає учням аналізувати матеріали та приходити до певних висновків під час роботи в групі [3, 19, 27].

*Метод дослідницького навчання.* При застосуванні відповідного методу учні навчаються проводити дослідження з певної географічної тематики, які вони самостійно опановують та приходять до власних висновків. Відповідний метод включає в себе такі складові як: аналіз даних, статистичні методи, інтерв'ю та анкетування [12, 13].

*Картографічний метод.* Це найбільш важливий метод навчання географії в школі. Відповідний метод базується на застосуванні карт та планів, при формуванні в учнів уявлення про просторові особливості об'єктів, процесів та явищ. Запропонований метод можна використовувати для розвитку навичок школярів орієнтуватися на мапі та при аналізі географічних закономірностей [14].

Тема «Природокористування» є дуже важливою, при викладанні географії у шкільному курсі. Саме завдяки цій темі учні вивчають та намагаються зрозуміти вплив людини на навколишнє природне середовище. Вивчення цієї теми допомагає зрозуміти, які наслідки можуть бути від забруднення повітря та води, вирубування лісів, зменшення природних ресурсів тощо.

Для ефективного вивчення теми «Природокористування» необхідно застосовувати різні методи навчання, серед яких: метод проблемного

навчання, метод проектів, метод інтерактивного навчання, метод дослідницького навчання та метод картографічного аналізу.

В освітній процес також можна включати практичні завдання, які допоможуть учням бачити наслідки власних дій та розуміти, який вклад можна зробити у збереження природи та як зменшити негативний вплив на неї. Наприклад, учні можуть проводити екологічні акції, висаджувати дерева, розробляти плани збереження дикої природи тощо [29].

Важливим є залучення, у якості гостей до занять, провідних фахівців, серед яких екологи, географи, працівники лісового господарства тощо. Знання та досвід відповідних фахівців можуть допомогти учням краще опанувати тему та розкрити її важливість.

При викладанні курсу «Природознавства» можливо застосовувати метод проблемного навчання. Завдяки використанню відповідного метода, учні отримують завдання, які стосуються проблем природокористування (забруднення повітря, води та ґрунту, вирубування лісів, скорочення природних ресурсів тощо) та намагаються розв'язати їх використовуючи географічні знання та навички [17].

При запровадженні методу проектів, учні мають можливість працювати над проектом, який стосується конкретної проблематики природокористування. Наприклад, вони можуть провести дослідження про забруднення водойми або руйнування екосистеми у певному регіоні та розробити план дій для її відновлення.

Дуже корисним, при викладанні теми «Природокористування», є метод інтерактивного навчання, який дозволяє учням в контексті обговорення, дискусії, групового діалогу та гри, спільними зусиллями знайти вирішення для певних проблем. Наприклад, учні можуть обговорювати різні підходи до природокористування та їх наслідки, роблячи акцент на тому, який з них краще зберігає навколишнє середовище.

Впровадження методу дослідницького навчання, дозволяє учням здійснювати дослідження з конкретної проблеми природокористування та дозволяють самостійно знайти способи розв'язання цієї проблеми. Наприклад, учні можуть здійснити дослідження впливу забруднення повітря на здоров'я людей і тварин.

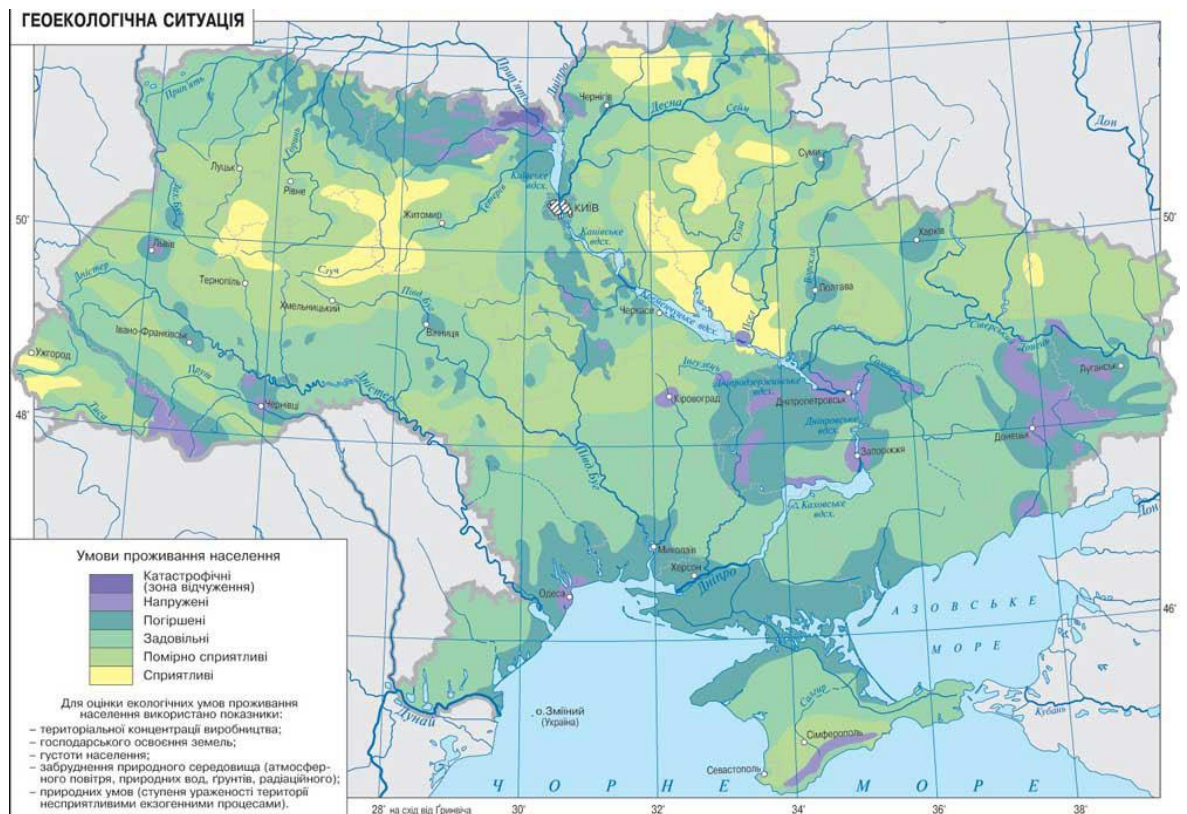


Рис. 2.2. Карта геоекологічної ситуації в межах України, яка може бути використана при викладанні теми «Природокористування».

Метод картографічного аналізу, який базується на використанні карт та географічних візуалізацій, для ілюстрації проблеми природокористування та виявлення їх просторового поширення (рис. 2.2.).

Наприклад, учні можуть використовувати карти для відображення забруднення території рідного населеного пункту, району, області.



## 2.2. Засоби навчання теми «Природокористування»

Засоби навчання являють собою різні види джерел знань, які застосовуються у навчальному процесі, для формування в учнів певних знань, умінь і навичок. В переважній більшості, завдяки засобам навчання, в учнів формується принцип наочності, який є надзвичайно важливим саме на уроках географії, оскільки учні достатньо часто повинні опанувати знання про об'єкти і явища, які неможливо безпосередньо спостерігати та сприймати. Відповідно, засоби навчання в географії, можна поділити на дві групи: такі, що забезпечують наочність навчання і такі, що зумовлюють операційну діяльність учнів [14, 17, 22].

Засоби навчання в географії класифікують за способами зображення та відображення географічних об'єктів, процесів та явищ, що відбуваються в навколишньому середовищі.

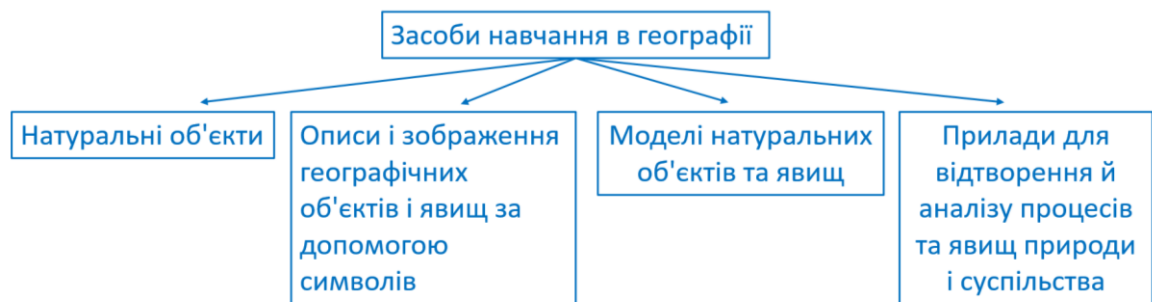


Рис. 2.3. Різноманіття засобів навчання в географії [12].

*Робота з підручником.* Підручник являє собою головний засіб навчання географії для школярів, який належить до описів і зображень географічних об'єктів і явищ за допомогою символів (рис. 2.3). В межах кожного підручника наведена певна система і обсяг знань з географії, які визначаються навчальною програмою. Вміння учнів працювати з підручником є визначальним, оскільки підручник являє собою головне джерело знань з географії для школярів, як під час роботи в класі, так і вдома [27].

*Робота з географічними картами та атласами.* Карти та атласи являють собою особливий спосіб зображення дійсності у вигляді певної просторової моделі, яка вміщує в собі багато різних відомостей, необхідних для вивчення географії. Використання картографічного матеріалу є обов'язковою та невід'ємною частиною вивчення географії. Представлені засоби допомагають учням розуміти географічне розташування різних регіонів та їх взаємозв'язок (рис. 2.4) [30].



Рис. 2.4. Географічні атласи як важливий засіб навчання учнів

*Робота зі статистичним матеріалом.* Застосування різноманітних статистичних матеріалів під час навчання географії істотно впливає на розвиток пізнавальної активності учнів, зумовлює самостійність під час опису та оцінювання певних географічних процесів і явищ.

*Об'ємні засоби навчання.* До відповідних засобів навчання належать різноманітні моделі, муляжі та макети (під час навчання географії, найчастіше використовують моделі та макети) [17].

*Аудіовізуальні засоби.* Відео, аудіо та інші мультимедійні матеріали є важливими засобами навчання географі. Демонстрація відповідних засобів передбачає використання певних технічних засобів навчання (монітори, телевізори, комп'ютери та ін.).

Відповідно, підходи до навчання з використанням різних методів засвоєння, аналізу та запам'ятовування інформації є невід'ємною складовою процесу навчання географії. Слід зауважити, що лише комплексне використання різноманітних засобів під час опанування даної дисципліни може забезпечити повноцінне засвоєння учнями запланованого програмою матеріалу [19].

Під час викладання теми «Природокористування» застосовуються наступні засоби навчання:

*Книги та навчальні посібники.* Ці друковані або електронні матеріали вміщують в собі теоретичний матеріал, а також конкретні приклади з реального життя, які допомагають зрозуміти, як саме можна ефективно використовувати природні ресурси.

*Відео та аудіо матеріали.* Представлені засоби навчання є надзвичайно корисними під час вивчення теми природокористування. Представлені матеріали можуть містити як теоретичну складову, так і практичні приклади.

*Інтерактивні матеріали.* До відповідних засобів належать віртуальні лабораторії, симулятори, тести та інші матеріали, які допомагають зрозуміти, як працюють природні процеси та як можна ефективно використовувати природні ресурси [17, 19].

*Спеціалізовані прилади.* Завдяки застосуванню відповідних засобів навчання, учні можуть отримати первинний матеріал, який дозволить краще зрозуміти особливості використання природних ресурсів та оцінити можливі наслідки (забруднення або трансформація територій, надмірне використання або знищення природних ресурсів).

### 2.3. Прийоми навчання з теми «Природокористування»

Прийоми навчання в географії – це різноманітні методи та техніки, які використовуються вчителями географії для сприяння ефективному засвоєнню учнями матеріалу. Такі прийоми можуть включати в себе використання інтерактивних карт, роботу з географічними інформаційними системами (ГІС), вивчення культурних аспектів різних регіонів, використання відеоматеріалів та ігор, організацію екскурсій, дослідницьку роботу та ін. [9, 11].

Прийоми навчання в географії повинні забезпечувати глибоке розуміння географічних понять та процесів, залучати учнів до дослідницької та творчої діяльності, розвивати навички аналізу та синтезу інформації, підвищувати мотивацію до вивчення географії та розвивати критичне мислення.

*Ігри та конкурси.* Ігри та конкурси можуть бути веселими та цікавими засобами навчання географії. Наприклад, учні можуть грати у географічні вікторини або брати участь у конкурсах, де треба швидко та точно відповісти на запитання про різні країни та їх географічні особливості [19, 25, 26].

*Екскурсії та віртуальні тури.* екскурсії та віртуальні тури можуть допомогти учням більше дізнатися про різні регіони та країни. Наприклад, учні можуть відвідати музеї, національні парки та інші місця за допомогою віртуальних турів.

*Польові дослідження.* При викладанні представленої теми дуже доречним є проведення досліджень у позаурочний час в районах розташування природних об'єктів. Учні повинні проаналізувати їх стан та особливості використання, а також запропонувати можливі шляхи збереження та використання в майбутньому.

*Робота з відкритими даними.* На сучасному етапі розвитку людства, дуже цікавим є використання інтерактивних карт, які

демонструють стан природних ресурсів та особливості їх використання в різних регіонах країни та світу.

*Дискусійні панелі та дебати.* Являють собою дуже специфічні та цікаві засоби навчання, під час якого учні можуть обговорити різні підходи до природокористування та їх наслідки, а також запропонувати можливі рішення та варіанти дій [22].

При викладанні теми «Природокористування» можна застосовувати наступні засоби навчання:

*Дебати та обговорення.* При застосуванні відповідних прийомів учні можуть обговорювати різні погляди на те, як краще використовувати природні ресурси. Це допоможе розвивати критичне мислення та навички аргументації.

*Рольова гра.* Під час навчання географії, із застосуванням рольової гри, учні можуть розігрувати різноманітні ситуації, пов'язані з різними видами природокористування, наприклад, будівництво шахти або деревообрізку. Це допоможе зрозуміти наслідки різних дій та навчитися приймати рішення.

*Дослідження.* Школярі можуть досліджувати різні аспекти природокористування в конкретному регіоні. Вони можуть вивчати, як використовуються ресурси, які проблеми пов'язані з цим та як можна зменшити негативний вплив на навколишнє середовище.

*Використання мультимедійних технологій.* Учні можуть використовувати відео, фото та інші засоби під час дослідження різних аспектів природокористування. Це допоможе зрозуміти реальний вплив людей на довкілля та розвивати навички роботи з мультимедіа [17].

*Екскурсії.* Під час запровадження екскурсій, учні можуть відвідувати місця, пов'язані з природокористуванням, наприклад, парки, ліси, золоті рудники тощо. Це допоможе зрозуміти реальний вплив людей на довкілля та розвивати навички спостереження та аналізу.

### РОЗДІЛ 3.

## РОЗРОБКА УРОКУ З ТЕМИ «ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ» В 8 КЛАСІ

### **3.1. Місце теми «Природокористування» в курсі «Україна у світі: природа, населення».**

Географічний курс «Україна у світі: природа, населення» спрямований на формування у учнів цілісної картини власної держави як складової світової спільноти незалежних держав, на базі всебічного її вивчення. На відповідний курс, згідно з програми, виділяється 70 годин (2 години на тиждень), з яких 3 години складають резерв часу [7]. Специфіка курсу полягає в інтеграції фізико- та суспільно-географічних складників, при вивченні природних комплексів і населення України та свого регіону. Слід зауважити, що навчання географії у відповідному курсі базується на попередньо здобутих знаннях про природу материків і океанів, населення країн світу, з географічних курсів які вивчалися у 7 класі [7, 12].

В рамках відповідного курсу запланований окремий розгляд теми «Природокористування» (тема 8). В межах представленої теми необхідно сформулювати уявлення про: а) використання природно-ресурсного потенціалу України; б) основні види забруднень довкілля в Україні; в) вплив екологічної ситуації на життєдіяльність населення; г) природно-заповідний фонд України; д) національну екологічну мережу; е) моніторинг навколишнього середовища. е) основні заходи щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони довкілля; ж) природно-заповідні об'єкти своєї місцевості; з) природокористування в умовах сталого розвитку [7].

При викладанні представленої теми, відповідного курсу, обов'язковим є дотримання трьох наскрізних ліній. Насамперед це екологічна безпека та сталий розвиток. Учні повинні усвідомлювати необхідність формування та існування розгалуженої системи природоохоронних територій. Вони повинні вміти охарактеризувати сучасну екологічну ситуацію в межах країни та в районі свого місця проживання [7].

Друга лінія – це здоров'я і безпека. У школярів необхідно сформувати навички оцінювання впливу екологічної ситуації на здоров'я населення, а також розуміння та дотримання правил безпеки та норм поведінки в природі [7].

Третьою лінією є підприємливість та фінансова грамотність. Учні повинні вміти оцінити природно-ресурсний потенціал своєї місцевості для організації туристичної діяльності [7].

За результатами вивчення теми «Природокористування», учні повинні знати складові природно-ресурсного потенціалу нашої країни, та види забруднень навколишнього середовища. Учні повинні вміти наводити приклади найбільших об'єктів природно-заповідного фонду України, а також пояснювати сутність найбільш важливих екологічних понять [4, 28].

Враховуючи той факт, що при формуванні географічного кругозору важливе значення має знання просторового поширення певних природних об'єктів, учні повинні вміти знайти та показати на картах різних масштабів, найбільші крупні об'єкти природно-заповідного фонду України.

Також, школярі повинні вміти надати характеристику екологічній ситуації в Україні, а також аналізувати природно-ресурсний потенціал нашої країни. Учні повинні знати вплив екологічної ситуації регіону на здоров'я населення в різних регіонах країни, а також характеризувати

природні особливості об'єктів природно-заповідного фонду місцевості, в якій вони проживають.

### 3.2. План-конспект уроку

В контексті підготовки кваліфікаційної роботи, нами було вирішено розробити конспект уроку, в рамках викладання курсу «Україна і світ: природа, населення», на тему: «Природокористування в межах території України: просторові особливості, перспективи та наслідки». Відповідний урок був визначений нами, як урок засвоєння нових знань. Представлений урок надасть змогу учням опанувати новий матеріал із зазначеної теми [2].

Розроблений нами урок складається з:

- *організаційної частини*, під час якої здійснюється перевірка присутності учнів на уроці та здійснюється її налаштування на продуктивну роботу;
- *актуалізації опорних знань*, для чого застосовується два методичних прийоми «асоціація» та «мозковий штурм»;
- *мотивації пізнавальної та навчальної діяльності учнів*, під час якої учням повідомляється тема та мета заняття;
- *вивчення нового матеріалу* (завдяки використанню декількох методичних прийомів, учням пояснюється новий матеріал);
- *закріплення вивченого матеріалу* (завдяки прийому «картографічний практикум», учні закріплюють новий матеріал);
- *підсумку уроку*, під час якого вчитель здійснює аналіз уроку, акцентує увагу на ключових поняттях та термінах, виставляє оцінки;
- *домашнього завдання* (учні отримують домашнє завдання).

**Мета уроку:** ознайомити учнів з поняттями «природокористування та природно-ресурсний потенціал України»; систематизувати знання про існуючі види природокористування та основні типи забруднення



навколишнього середовища; сформувати в учнів навички роботи із спеціалізованим картографічним матеріалом; визначити просторові особливості поширення різних видів природокористування в межах території України та визначити їх перспективи; вдосконалити вміння опрацювання екологічної інформації, аналізувати та систематизувати її; продовжити формувати екологічний світогляд.

**Обладнання:** ілюстративний матеріал різних видів природокористування та забруднення; спеціалізовані карти: «Природні ресурси України», «Екологічна ситуація в Україні», «Забруднення атмосферного повітря» та ін.

**Тип уроку:** засвоєння нових знань.

**Очікувані результати:** учні опанують нові знання щодо:

- різних видів природокористування та просторових особливостей їх поширення в межах України;
- складових природно-ресурсного потенціалу України;
- різних видів забруднень навколишнього середовища;
- сучасної екологічної ситуації в Україні;
- природно-ресурсного потенціалу України та її окремих регіонів [2, 7].

## ХІД УРОКУ

### I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

Привітання з учнями та налаштування їх на продуктивну роботу.

### II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ І ВМІНЬ УЧНІВ

#### Застосування методичного прийому «Асоціація»

На дошці вчитель пише поняття, що пов'язані із обраною темою: «природокористування», «раціональне природокористування», «нераціональне використання», «екоцид», «навколишнє середовище», «природне середовище», «антропогенне середовище», «екологія»,

«забруднення навколишнього середовища». Учні проговорюють власні асоціації, які виникають в них при озвученні відповідних понять [2, 13].

Вчитель аналізує висловлювання учнів та робить власні висновки про їх рівень обізнаності щодо представленої теми.

### **Застосування методичного прийому «Мозковий штурм»**

Давайте поглянемо навколо нас. Проаналізуйте та визначте, які зміни ми можемо спостерігати в оточуючому нас середовищі (можливі відповіді учнів) [2, 12, 21]:

- суттєве перетворення оточуючих ландшафтів за рахунок розорення земель, будівництва різних антропогенних споруд, видобутку корисних копалин (зменшення площі природних земель, знищення природних форм рельєфу);

- істотне забруднення навколишнього середовища побутовими відходами (відсутність культури поведінки із відходами, відсутність можливості сортування сміття та його подальшої обробки);

- забруднення атмосферного повітря за рахунок викидів вихлопних та промислових газів (збільшеності кількості хворих на захворювання органів дихання, зменшення видового різноманіття тварин та рослин);

- забруднення поверхневих вод, побутовими та промисловими скидами (цвітіння води, зменшення біорізноманіття, непридатність до використання);

- деградація та забруднення ґрунтового покриву (масове розорення, забруднення шкідливими речовинами промислової діяльності);

- несанкціонована вирубка лісів (активізація небезпечних процесів, знищення ґрунтового покриву, зменшення біорізноманіття).

## **ІІІ. МОТИВАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ**

Давайте разом спробуємо визначити ступінь та наслідки негативного впливу антропогенної діяльності для навколишнього

середовища. Разом ми можемо розробити заходи щодо раціонального природокористування та покращення стану оточуючого середовища. Слід пам'ятати, що саме ваше покоління в майбутньому стане активним користувачем природних ресурсів, а тому без знань про закони розвитку природи, відновити та зберегти природне середовище буде неможливо.

#### **IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ**

##### **Методичний прийом «Знайди пару»**

Перед учнями на столах розкладені картки з поняттями, які належать до відповідної теми. Учитель наводить визначення поняття, а учні повинні знайти це поняття та підняти відповідну картку: довкілля, геосфера, біосфера, гідросфера, джерела забруднення, екологія, екологічні катастрофи.

Усе, що нас оточує
Найбільший природний комплекс, який об'єднує всі оболонки Землі
Частина оболонки Землі, населена живими організмами
Складова оболонка Землі, яка включає в себе все водне середовище
Певні антропогенні об'єкти, діяльність яких сприяє забрудненню навколишнього середовища
Наука про взаємодію живих організмів з довкіллям
Певні події в геологічній історії Землі, які спричиняють незворотні зміни в навколишньому середовищі

##### **Методичний прийом «Бесіда»**

- Поясніть відмінність між поняттями «геосфера та довкілля».

- Як Ви вважаєте, відповідні поняття подібні чи ні? Спробуйте обґрунтувати власну думку.

### Методичний прийом «Розроби схему»

Природні ресурси є вичерпні та невичерпні, а природокористування є раціональним та не раціональним, побудуйте схему.

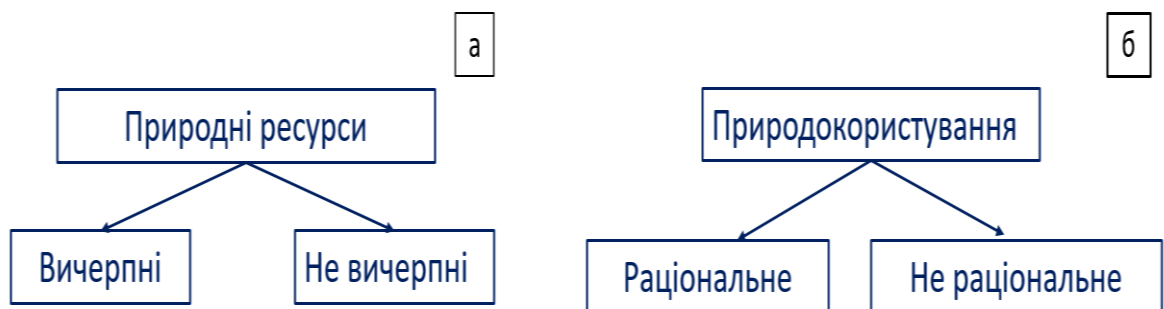


Рис. 3.1. Приклади схем: а – класифікація природних ресурсів; б – види природокористування

### Методичний прийом «Порівнюємо з підручником»

Порівняйте власні відповідні із матеріалами, які наведені у шкільному підручнику. Як Ви вважаєте, чому саме зараз питання про взаємодію суспільства і природи є настільки актуальним?

### Методичний прийом «Замітка на полях»

Природні ресурси представляють собою джерело природної енергії, без якої неможливо уявити собі сучасний світ (енергія сонця, енергія вітру, паливні корисні копалини, гідроенергія, ядерне паливо, енергія припливів) [2].

Природні ресурси представляють собою засоби і предмети праці людей (земельні угіддя, водні транспортні шляхи, вода для зрошення і промислових потреб), сировина й матеріали для виробництва

(мінеральна сировина, лісові ресурси, «технічна вода», атмосферне повітря) [12].

### **Методичний прийом «Картографічний практикум»**

Проведіть аналіз спеціалізованої карти «Екологічна ситуація в Україні». Як зазначено науковцями екологами, більшість території нашої країни представляє собою зону екологічного лиха. Запишіть до зошиту факти, які підтверджують відповідне твердження:

- лише за один рік місто-мільйонер викидає до атмосфери близько 3 млрд т газів та аерозолів;
- щорічно всі підприємства України скидають до складових гідросфери біля 50 млн т отруйних речовин;
- за даними медичних установ країни, біля 21 % усіх зафіксованих захворювань у жителів України зумовлені різними типами забруднення навколишнього середовища;
- Чорнобильська катастрофа, яка проявилася у 1986 році, довела могутність природи та безсилля людини.

### **Методичний прийом «Працюємо з підручником»**

Всі учні класу об'єднуються в пари та працюють над матеріалом підручника з географії 8 класу.

**Завдання для учнів № 1.** Надайте визначення поняттю «екологічна ситуація»; поясніть причину більшості екологічних проблем в Україні; надайте визначення поняттю «техногенна катастрофа або аварія», наведіть приклади подібних явищ, які мали місце в історії людства. Після виконання роботи зробіть висновки.

### **Методичний прийом «Робота з ілюстраціями»**

**Завдання для учнів № 2.** Визначте основні типи природних ресурсів: земельні; біологічні; водні; мінерально-сировинні.

### **Методичний прийом «Екологічний кінозал»**

Перегляд і подальше обговорення відео ролику «Забруднення повітря в Україні»

Джерело: (<https://www.youtube.com/watch?v=qEsxzLgTe8s> ).

Переглядаючи ролик, учні повинні скласти список основних забруднювачів атмосферного повітря в Україні.

### **Методичний прийом «Проблемне питання»**

Що Ви знаєте про аварію на Чорнобильській АЕС? Надайте оцінку ситуації, що склалась після аварії. Як представлена аварія вплинула на життєдіяльність населення в Україні та на Землі? Як Ви думаєте, чи можна вважати представлену аварію трагедією планетарного масштабу?

## **V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ**

### **Методичний прийом «Картографічний практикум»**

Використовуючи різноманітні спеціалізовані карти та атласи нашої країни, визначте, в межах яких областей України ступінь забруднення довкілля є найбільшим, а у яких є найменшим. Яке просторове поширення районів екологічної катастрофи? Назвіть основні причини відповідного ступеня забрудненості областей України.

## **VI. ПІДСУМОК УРОКУ.**

Обміркуйте та доповніть речення про представлені ситуації:

- коли я думаю про природне середовище, мені спадає на думку...
- найбільшою екологічною проблемою людства, на мою думку, є...

- якщо б мені в майбутньому вдалося вирішити хоча б одну екологічну проблему, це було б...

- якщо я бачу, що прямо на вулицю викидають сміття, я думаю...

У кінці уроку здійснюються підсумки та оцінюється робота найбільш активних учнів у класі.

## **VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ**

- Опрацювати § 40 підручника.

- Окремим учням підготувати повідомлення про особливості природоохоронних об'єктів, розташованих в межах території Херсонської області.

## ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Природокористування являє собою процес взаємодії природи та суспільства, спрямований на отримання людьми певних природних ресурсів, які забезпечують сприятливі умови їх життєдіяльності.

В залежності від специфіки проведення природокористування, воно поділяється на два види: раціональне та нераціональне. Раціональне природокористування базується на дбайливому відношенні до природи та запровадженні заходів щодо збереження та відновлення природних ресурсів. Нераціональне природокористування характеризується споживацьким ставленням людини до природи, без впровадження будь-яких засобів по збереженню та відновленню природних ресурсів.

Окремий вид взаємодії між природою та людиною отримав назву екоцид. Він характеризується спрямованою або опосередкованою діяльністю людини на знищення природних ресурсів, без потреби.

2. Тема «Природокористування» проходить наскрізною лінією через всі географічні курси, які викладаються в школі. Перші уявлення про природокористування формуються у учнів ще у початковій школі. В 5, 6 та 7 класах вони істотно розширюються, у учнів формується уявлення про види природокористування та їх регіональні особливості, також формуються знання про джерела та види забруднення навколишнього середовища.

У 8 класі природокористування виноситься як окрема тема, в контексті вивчення території України. Учні опановують регіональні особливості природокористування та забруднення довкілля та вчаться давати оцінку та аналізувати причини та наслідки забруднення навколишнього середовища.

Під час навчання географії у 9 та 10 класах, учні вже володіють понятійним апаратом, вміють аналізувати та оцінювати наслідки



взаємодії людини та природи. Відповідно, під час вивчення окремих тем вони застосовують набуті знання.

Відповідно, поняття про природокористування, його види та наслідки, є важливою складовою шкільного курсу географії, яка реалізовується при викладанні окремих тем в різних класах середньої школи.

3. Під час викладання теми «Природокористування» застосовуються різні методи, засоби і прийоми навчання. Серед методів навчання використовуються: проблемного навчання, проєктування, інтерактивної взаємодії, дослідницького навчання, картографічний.

Серед засобів використовуються книги та навчальні посібники, відео та аудіо матеріали, інтерактивні матеріали та спеціалізовані прилади.

До прийомів навчання, які застосовуються при викладанні відповідної теми, належать: дебати та обговорення, рольові ігри, дослідницька робота, мультимедійні технології та екскурсії.

4. Нами був розроблений урок на тему: «Природокористування в межах території України: просторові особливості, перспективи та наслідки». Відповідний урок був визначений нами, як урок засвоєння нових знань, він складається з наступних складових частин: організаційний момент, актуалізація опорних знань, мотивація пізнавальної та навчальної діяльності учнів, вивчення нового матеріалу, закріплення вивченого матеріалу, підсумок уроку, домашнє завдання.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. <http://www.worldometers.info/world-population/>
2. <https://naurok.com.ua/urok-resursozabezpechenist-prirodokoristuvannya-67556.html>
3. Безуглий В.В. Педагогічні можливості комп'ютерних систем при вивченні фізичної географії / Безуглий В.В. // Рідна школа. 2000. – №12. – С. 30-32.
4. Варакута О.М. Формування географічних понять //Географія та основи економіки в школі. – 2002. – № 6. – С. 28-31.
5. Варакута О.М., Швець Є.С. Готуємось до уроків географії. Економічна і соціальна географія України. 9 клас: Посібник для вчителя. – Тернопіль : Астон, 2007. – 286.
6. Генсірук С.А. Регіональне природокористування : навч. посіб. / С. А. Генсірук. - Львів : Світ, 1992. - 336 с.
7. Географія. 6 – 9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022 р. – 77 с.
8. Географія. 10 – 11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022 р. – 25 с.
9. Гілецький Й.Р. Теоретичні засади формування змісту загальної географічної освіти//Географія та основи економіки в школі. – 2002. – №2. – С. 18-21.
10. Екологічні проблеми природокористування: науково-практичний посібник / Лихачова О.В.. – Київ: Екопром, 2016. – 234 с
11. Касіяник І.П., Мисько В.З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017.–214 с.
12. Коберник С.Г. Географія 8 клас [Підручник]. – Київ: Літера, 2016. - 216 с.
13. Коберник С. Г. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: [Навчально-методичний посібник] / Коберник

- С. Г., Коваленко Р. Р., Скуратович О. Я.; За редакцією С. Г. Коберніка. — Навч. книга, 2005. — 319 с.
14. Кобернік С.Г. та ін. Методика викладання географії в школі. — К.: — Стафед-2,— 2000. — 320 с.
  15. Коваленко Є.І. Методичні рекомендації з організації позакласної роботи з географії в 6-10 класах загальноосвітньої школи [на допомогу вчителям та студентам-практикантам] / Є.І. Коваленко, М.Г. Криловець, А.О. Сахненко. — Ніжин, 1992. — 116 с.
  16. Корнєєв В.П. Методичні засади побудови підручників з географії // Географія та основи економіки в школі. — 1999. — №3. — С. 25-26.
  17. Корнєєв В.П. Форми навчання географії в школі: Посібник для вчителя. — Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. — 224 с.
  18. Мироненко А.Г. Методичні особливості вивчення курсу «Географія материків та океанів у 7 класі [Бакалаврська робота]. — Херсон, 2021. — 39 с.
  19. Малая О.І. Інтерактивні та ігрові форми навчання на уроках географії // Географія та основи економіки в школі. — 2003. — №3. — С. 18-24.
  20. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: [Навчально-методичний посібник] / Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Скуратович О.Я.; За редакцією С.Г. Коберніка. — Навч. книга, 2005. — 319 с.
  21. Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загальноосвітніх навчальних закладах (особливості навчання) [Текст] / Т. Г.Назаренко. — Х.: ВГ «Основа», 2016. — 112 с.: іл., табл.. — (Серія «Бібліотека журналу «Географія»; Вип.. 11 (155)
  22. Організаційні форми навчання /За ред. Ю. І. Мальованого. — К.: 1991. — 188 с.
  23. Природокористування // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська

- енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. — Т. 5 : П — С. — 736 с. — ISBN 966-7492-05-2.
24. Природокористування та екологія: підручник для студентів географічного факультету" (автор: Іванов О.М., видавництво "Видавництво Київського університету", 2015 рік)
  25. Саюк В.І. Класифікація ігор та ігрові форми навчання географії //Географія та основи економіки в школі. – 2000. – № 4. – С. 15-18.
  26. Саюк В.І. Місце і роль ігрових технологій у навчанні географії / В.І. Саюк // Географічна наука і освіта в Україні. Зб. наук. праць. – К. : Фітосоціоцентр, 2000. – С. 63-64.
  27. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науковометод. посібник / За редакцією О.І. Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 192 с.
  28. Хільчевський В. К., Забокрицька М. Р., Кравчинський Р. Л. Екологічна стандартизація та запобігання впливу відходів на довкілля — К.: ВПЦ «Київський університет». — 2016. — 192 с.
  29. Шоробура І.М. Виховні можливості шкільної географії / І.М. Шоробура / Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. праць. Київ – Запоріжжя, 2004, Вип. 32. – С. 380-385.
  30. Шоробура І.М. Шкільна географічна освіта: історія, проблеми, перспективи / І.М. Шоробура. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2005. – 160 с